

Alina Dyduch

Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

SPRAWOZDAWCZOŚĆ FINANSOWA BANKU JAKO BAZA INFORMACYJNA CONTROLLINGU

1. Specyficzne cechy rachunkowości bankowej

Sprawozdawczość finansowa jest etapem końcowym zakresu przedmiotowego rachunkowości we wszystkich jednostkach gospodarczych, w tym również w bankach. Działalność poszczególnych jednostek jest zróżnicowana, co z kolei powoduje, że pojawiają się specyficzne własności rachunkowości tych jednostek. Wszystkie one mają pewne cechy wspólne, bo generalnie aktem prawnym regulującym ich działalność jest ustawa o rachunkowości, ale mają też pewne cechy specyficzne. W przypadku rachunkowości bankowej jej cechą szczególną jest to, że większość zdarzeń, które są przedmiotem jej ewidencji, dotyczy przyjęcia, udostępnienia i zwrotu kapitału.

Operacje w bankach są rozpatrywane przez pryzmat trzech grup: podmiotów finansowych, podmiotów niefinansowych oraz jednostek rządowych i samorządowych. Cechą szczególną rachunkowości bankowej jest tworzenie rezerw służących przedstawieniu wiernego i zgodnego z rzeczywistością obrazu jednostki gospodarczej. Rezerwy te dotyczą nie tylko odroczonego podatku dochodowego czy świadczeń emerytalnych i podobnych, ale mogą one wystąpić w postaci funduszu ogólnego ryzyka na niezidentyfikowane ryzyko działalności bankowej, tworzonego z zysku do podziału, oraz jako rezerwy na ryzyko ogólne służące pokryciu typów ryzyka związanych z prowadzeniem działalności.

Sprawozdawczość bankowa powinna posiadać ogólnie przyjęte cechy:

- rzetelność – ujmować zdarzenia, które rzeczywiście wystąpiły w danym okresie sprawozdawczym,
- zupełność – obejmować wszystkie dane, które miały miejsce w danym okresie,
- przydatność – informacje zawarte w sprawozdaniach powinny być przydatne dla użytkowników przy podejmowaniu decyzji i pozwolić im na ocenę zdarzeń nie tylko przeszłych, teraźniejszych, ale także i przyszłych,

- uznawać wyższość treści nad formą – dane informacje należy przedstawiać zgodnie z ich treścią ekonomiczną i rzeczywistością gospodarczą,
- porównywalność – odbiorcy informacji powinni mieć możliwość porównania sprawozdań finansowych danego banku w różnych okresach, a także z innymi bankami; stąd grupowanie operacji występujących w bankach powinno odbywać się według tych samych reguł, norm i zasad,
- prawidłowość – zgodność z obowiązującymi dla niej zasadami, zaleceniami i wymogami prawnymi.

Poza sprawozdawczością obligatoryjną „nałożoną” na bank przez ustawę o rachunkowości system sprawozdawczości banku obejmuje także informację wewnętrzną, której zakres każdy bank reguluje indywidualnie.

2. Sprawozdanie finansowe banku

Roczne sprawozdanie finansowe banku obejmuje: bilans, rachunek zysków i strat, rachunek przepływów pieniężnych, informację dodatkową oraz zestawienie zmian w kapitale własnym. Tak jak w odniesieniu do pozostałych jednostek, tak w przypadku banku bilans jest ujmowany jako dwustronne, przeciwstawne w sumach końcowych, równoważne zestawienie wszystkich składników aktywów i źródeł ich pochodzenia na określony moment zwany momentem bilansowym. W aktywach banku można wyróżnić:

- środki pieniężne od sektora finansowego, niefinansowego i budżetowego,
- papiery wartościowe,
- aktywa trwałe.

Udział aktywów rzeczowych w aktywach ogółem banku jest niewielki, a ważną pozycję w tej strukturze zajmują należności, głównie z tytułu udzielonych kredytów. Struktura ta różni się od struktury aktywów innych jednostek gospodarczych produkcyjnych czy handlowych, gdzie udział rzeczowych aktywów trwałych jest relatywnie wysoki bądź występują rzeczowe elementy aktywów obrotowych. Także nieco inaczej przedstawia się struktura pasywów. W strukturze pasywów zasada wymagalności zobowiązań powoduje, że najpierw ujmuje się zobowiązania z podziałem wobec banków i klientów, a następnie kapitały własne, które stanowią niewielki procent w strukturze pasywów.

Rachunek zysków i strat banku jest istotną częścią sprawozdawczości banku, informującą o przychodach, kosztach oraz osiągniętym w danym roku obrachunkowym wyniku finansowym, który ujmowany jest w bilansie. Czynniki determinującymi wynik finansowy banku, oprócz przychodów i kosztów, są wyniki nadzwyczajne oraz obowiązkowe obciążenie wyniku finansowego. Osiągane przez bank przychody i ponoszone koszty rozpatrywane są w przekrojach podmiotowym i przedmiotowym.

Kryterium podmiotowe pozwala na wyodrębnienie (o czym była już mowa) operacji z podmiotami: finansowymi, niefinansowymi, jednostkami rządowymi i

samorządowymi. Natomiast z punktu widzenia przedmiotu realizowane operacje dzielą się na:

- a) operacje papierami wartościowymi,
- b) inne operacje finansowe obejmujące:
 - operacje wymiany walutowej pozwalające na osiągnięcie dodatnich lub ujemnych różnic kursowych,
 - operacje instrumentami finansowymi pozwalające na uzyskiwanie korzyści lub ponoszenie strat,
 - odsetki od pożyczek i zobowiązań podporządkowanych,
 - gwarancje i poręczenia, z tytułu których bank uzyskuje przychody, ale także ponosi koszty,
 - operacje udziałami związane z uzyskiwaniem dywidend oraz sprzedażą udziałów,
 - korekty wyniku roku ubiegłego;
- c) koszty działania banku i amortyzacji, związane z ponoszeniem kosztów osobowych, rzeczowych, podatków, opłat, kosztów tworzenia Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, amortyzacji i innych kosztów;
- d) przychody uboczne, obejmujące przychody z operacji z Bankowym Funduszem Gwarancyjnym, przychody ze sprzedaży towarów i inne (np. z wynajmu pomieszczeń);
- e) tworzenie i rozwiązywanie rezerw na należności i zobowiązania pozabilansowe, na deprecjację papierów wartościowych lokacyjnych, akcji i udziałów w jednostkach zależnych,
- f) pozostałe operacje, które nie są bezpośrednio związane z zasadniczą działalnością bankową i operacjami finansowymi, takimi jak sprzedaż lub likwidacja środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych, otrzymanie i przekazanie darowizn, otrzymanie lub zapłata kar, grzywien, odszkodowań, dokonanie nieplanowanych odpisów amortyzacyjnych [6, s. 108-109].

Wymienione koszty i przychody związane są z normalną działalnością banku. Ponadto bank może ponosić straty i otrzymywać zyski związane ze zdarzeniami niepowtarzalnymi. Reasumując, wynik finansowy banku jest sumą wyniku na działalności bankowej oraz na pozostałej działalności, uwzględnia się także w nim wynik na operacjach nadzwyczajnych. Wynik ten jest korygowany o obowiązkowe obciążenia, takie jak podatek dochodowy od osób prawnych, rezerwę na odroczony podatek oraz pozostałe obowiązkowe obciążenia, do których należą zobowiązania z tytułu wpłat z zysku banków państwowych i banków jednoosobowych spółek Skarbu Państwa.

Rachunek zysków i strat ma charakter segmentowy. Jak to zostało już podkreślone, przychody i koszty banku dla celów analitycznych powinny być ujmowane w dwóch płaszczyznach: podmiotowej (tj. z wyszczególnieniem podmiotów, które są klientami banku, jednostek finansowych, niefinansowych, jednostek rządowych i samorządowych) oraz w płaszczyźnie przedmiotowej, która obejmuje główne

rodzaje przychodów i kosztów z operacji bankowych. Kryteria te są spełnione tylko w odniesieniu do odsetek. Brak jest natomiast takiego wyodrębnienia w odniesieniu do innych kosztów i przychodów działalności bankowej.

Rachunek przepływów pieniężnych stanowi kolejną część sprawozdania finansowego. Dostarcza on informacji o wpływach i wydatkach środków pieniężnych w banku. Wykazuje ruch środków pieniężnych, który wynika z zasady kasowej, a nie jak w przypadku bilansu czy rachunku zysków i strat z zasady memoriałowej. Sprawozdanie z przepływu środków pieniężnych prezentuje informacje o przepływach w ramach działalności:

- operacyjnej, tj. działalności podstawowej (zasadniczej), dla której został utworzony dany podmiot,
- inwestycyjnej, polegającej na lokowaniu własnych środków pieniężnych w innych bankach celem osiągnięcia korzyści ekonomicznych,
- finansowej, wspomagającej działalność obcymi środkami pieniężnymi.

Działalność operacyjna banku obejmuje podstawową działalność, a przede wszystkim udzielanie kredytów, przyjmowanie depozytów, prowadzenie rachunków bankowych i różnego rodzaju rozliczeń pieniężnych. Działalność inwestycyjna obejmuje wydatki o charakterze lokacyjnym, czyli zakup oraz sprzedaż środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych, udziałów i akcji w jednostkach zależnych lub stowarzyszonych. Działalność finansowa związana jest głównie z pozyskiwaniem przez bank kapitału własnego i obcego, ich zwrotem oraz obsługą. Na skutek tej działalności zachodzą zmiany w wielkości i strukturze kapitałów banku. Wpływy w tej działalności banku są efektem emisji akcji, zaciągania długoterminowych kredytów dla banku, pożyczek, emisji obligacji lub innych papierów wartościowych, zobowiązań podporządkowanych oraz dopłat do kapitału. [6, s. 126-127]. Są dwie metody sporządzania rachunku przepływów pieniężnych:

- metoda pośrednia, polegająca na korekcie wyniku finansowego netto o informacje z bilansu oraz rachunku zysków i strat o kwoty operacji niepowodujących zmian w środkach pieniężnych,
- bezpośrednia, polegająca na ewidencji określonych strumieni pieniężnych przez agregację operacji powodujących wpływy i rozchody środków pieniężnych.

Wynikiem końcowym rachunku przepływów pieniężnych jest ustalenie zmiany stanu środków pieniężnych na koniec roku obrotowego w stosunku do stanu na początku tego roku. Rezultatem poznawczym tego rachunku jest informacja o procesach pieniężnych na tle procesów gospodarczych; ustala się, z jakich źródeł pochodzą środki pieniężne, w jakie aktywa zostały ulokowane, jakie są perspektywy przyszłych procesów obrotu środkami pieniężnymi, którymi reguluje się zobowiązania [1, s. 222].

Informacja dodatkowa banku jest obowiązkową częścią sprawozdania finansowego dla banków. Przedstawia się w niej te dane, których nie zawarto ani w

bilansie, ani w rachunku zysków i strat, a mają one duże znaczenie przy ocenie sytuacji finansowej i majątkowej banku. W informacji dodatkowej winny być zawarte dane dotyczące stosowanych w banku zasad rachunkowości, w tym zasad wyceny poszczególnych składników aktywów i pasywów, dane uzupełniające o aktywach i pasywach, informacje o strukturze należności, w tym należności zagrożonych, i o rezerwach na nie tworzonych, a także o strukturze zobowiązań, o zmianach wartości poszczególnych składników majątku trwałego, informacje o zobowiązaniach podporządkowanych. Ponadto winny być zawarte w niej informacje o zobowiązaniach warunkowych i zabezpieczeniach, a głównie wykaz udzielonych gwarancji i poręczeń, dane na temat aktywów stanowiących zabezpieczenie zobowiązań własnych oraz strony trzeciej. Poza wymienionymi przykładowo informacjami umieszcza się w informacji dodatkowej również dane szczegółowe, dotyczące:

- nieplanowanych odpisów amortyzacyjnych,
- zysków i strat nadzwyczajnych,
- przychodów i kosztów, w tym z prowadzonej przez bank działalności maklerskiej,
- kosztów i przychodów oraz innych zmian mających wpływ na wynik finansowy w celu ustalenia podstawy opodatkowania zgodnie z przepisami podatkowymi,
- zakresu proponowanego podziału zysku lub pokrycia straty za rok obrotowy, a także informacje dotyczące korzystania z kredytów, pożyczek gwarancji i poręczeń przez pracowników, członków zarządu i organów nadzorczych oraz wynagrodzeń wypłacanych członkom zarządu i organom nadzorczym [6, s. 119-120].

Inną częścią składową sprawozdania finansowego banku jest zestawienie zmian w kapitale własnym. Ma ono na celu nie tylko pokazanie poszczególnych pozycji kapitałów własnych w przekroju kapitałów podstawowych i uzupełniających, ale także ich zmian (zwiększeń i zmniejszeń) za bieżący i poprzedni rok obrotowy oraz przedstawienie wyniku finansowego roku obrotowego proponowanego jego podziału. Informacje zawarte w tym zestawieniu umożliwiają ocenę struktury oraz dynamikę poszczególnych składników kapitału własnego.

Poza wymienionymi elementami sprawozdania finansowego banki sporządzają sprawozdanie z działalności banku, które nie jest częścią składową sprawozdania finansowego, ale jest niejako jego uzupełnieniem i traktowane jest jako oddzielne sprawozdanie. Obejmuje ono informacje o ważnych zdarzeniach i faktach dotyczących działalności banku, takich jak ryzyko związane z poszczególnymi obszarami jego funkcjonowania. Ma ono służyć rozliczeniu się zarządu jednostki z gospodarką powierzonymi mu środkami. Pomędzy danymi znajdującymi się w rocznym sprawozdaniu finansowym a tymi, które występują w sprawozdaniu z działalności banku musi być zgodność.

3. Controlling bankowy

Controlling jest definiowany w literaturze w różny sposób, ale w najszerszym ujęciu traktowany jest jako zintegrowany podsystem kierowania, planowania, kontroli i informacji wspierający adaptację i koordynację całego systemu zarządzania [4, s.12]. Pomiędzy controllingiem bankowym a występującym w innych przedsiębiorstwach występują różnice spowodowane m.in. szczególnym charakterem usług świadczonych przez bank. Controlling bankowy jest systemem, który wspiera zarządzanie bankiem poprzez wzajemną koordynację elementów składających się na to zarządzanie, czuwa nad ich wzajemnym dostosowaniem, przyczyniając się w ten sposób do osiągnięcia celów wytyczonych przez zarządzających bankiem.

Celem controllingu jest podniesienie efektywności zarządzania oraz wzmocnienie zdolności dostosowawczych systemu zarządzania do zmian zachodzących wewnątrz banku i w jego otoczeniu. Do zadań controllingu należy wspieranie kierownictwa banku przy formułowaniu i wzajemnym dostosowywaniu wszystkich celów częściowych banku oraz koordynacja pojedynczych czynności i obszarów działalności banku ze względu na te cele [3, s. 58]. Controlling bankowy ma służyć [2, s. 204]:

- celom diagnostycznym, a więc umożliwieniu obiektywnej i wszechstronnej oceny sytuacji banku, jego możliwości, potrzeb oraz problemów,
- opracowaniu kompleksowego programu działania i krótkookresowych planów wykonawczych, obejmujących wszystkie dziedziny oraz wszystkie fazy pracy banku,
- organizowaniu odpowiedniej sprawozdawczości i wprowadzaniu metod analitycznych, ściśle dostosowanych do rzeczywistych potrzeb i umożliwiających bieżące śledzenie osiąganych wyników oraz ustalanie odchyleń od wielkości planowanych.

W controllingu bankowym szczególnie istotna jest analiza rentowności, płynności oraz wypłacalności banku.

4. Wykorzystanie informacji ze sprawozdań finansowych w controllingu bankowym

Informacje pochodzące ze sprawozdań finansowych mogą być wykorzystane w controllingu bankowym na potrzeby analizy ryzyka i oceny efektywności usług odsetkowych. Przedstawione sprawozdania finansowe banku są także źródłem informacji dla jego analizy finansowej, a ta z kolei jest pomocna w zarządzaniu jego aktywami i pasywami. Dokonując analizy sprawozdań finansowych banku, można wykorzystać wiele metod, a do podstawowych należy zaliczyć:

- wstępną analizę sprawozdań finansowych, obejmującą analizę poziomą (czyli porównawczą) i pionową (czyli strukturalną),

- analizę wskaźnikową ze szczególnym uwzględnieniem wskaźników efektywności, płynności i wypłacalności.

Analiza pozioma polega na ocenie relacji zachodzących między elementami aktywów i źródłami ich finansowania w kolejnych latach czy częściami składowymi wyniku finansowego. Analiza pionowa to badanie udziału poszczególnych składników aktywów lub pasywów w ich ogólnej sumie bądź kolejnych częściowych elementów wyniku finansowego w ujęciu ogółem.

W badaniu struktury bilansu banku ważną pozycją jest relacja udzielonych kredytów ogółem do stanu aktywów ogółem, relacja depozytów ogółem do stanu pasywów ogółem, wskaźnik udziału kapitałów własnych będący relacją średniorocznego stanu kapitałów do średniorocznego stanu pasywów oraz średnioroczny stan aktywów pracujących, który obejmuje kredyty, lokaty w innych bankach, papiery wartościowe i inne aktywa finansowe i jest relacją średniorocznego stanu aktywów pracujących i średniorocznego stanu aktywów.

Analiza pozioma bilansu pozwala na uchwycenie zależności, jakie występują między elementami aktywów i pasywów, i dużą wagę w tym względzie przywiązuje się do wskaźnika relacji kredytów do depozytów lub wskaźnika pokrycia rzeczowych aktywów trwałych kapitałem własnym. W analizie bilansu nie należy pomijać pozycji pozabilansowych, które po zaistnieniu pewnych warunków mogą wpływać na pozycje bilansowe. Związane z nimi jest pewne ryzyko, na które muszą być tworzone rezerwy [5, s. 197].

Analiza rachunku zysków i strat ułatwia m.in. uzyskanie odpowiedzi na pytania odnośnie do udziału w przychodach banku ogółem przychodów z tytułu odsetek, prowizji czy przychodów z udziałów lub akcji, pozostałych papierów wartościowych i innych instrumentów o zmiennej kwocie dochodu oraz wyjaśnia, jak te wielkości kształtowały się w kolejnych latach obrotowych i jakie wystąpiły w nich zmiany.

Analiza wstępna rachunku przepływów pieniężnych umożliwia ocenę stanu wartości środków pieniężnych w kasie, na rachunku nostro w NBP, innych środków pieniężnych oraz środków na rachunkach nostro w innych bankach. Analizując to sprawozdanie, można prześledzić przepływy pieniężne netto z działalności operacyjnej, inwestycyjnej i finansowej oraz ich dynamikę.

Przy ocenie efektywności działania banku brane są pod uwagę wskaźniki rentowności i płynności, a wśród wskaźników rentowności wyznacznikami jest rentowność zwrotu z aktywów i rentowność zwrotu z kapitału własnego. Stopa zwrotu z aktywów jest wskaźnikiem efektywności zarządzania wskazującym umiejętności zarządu banku, a z kolei stopa zwrotu z kapitału własnego wskazuje korzyści netto otrzymywane przez akcjonariuszy z ich zainwestowanego kapitału. Istnieją jeszcze inne narzędzia oceny efektywności banku, takie jak np. rentowność odsetkowa aktywów, marża odsetkowa, rentowność przychodów. Wskaźnik rentowności kapitału własnego będący relacją zysku do kapitału własnego ma wpływ na cenę rynkową akcji w banku.

Wskaźnikami rentowności są także wskaźniki oceny na rynku kapitałowym. Dostarczają one informacji służących akcjonariuszom do porównywalnej oceny osiągniętych korzyści ekonomicznych, a potencjalnym inwestorom do wyboru alternatywnych możliwości lokat kapitałowych w formie akcji i obligacji [6, s.184].

Do oceny efektywności usług odsetkowych służą metody wyznaczania marż odsetkowych. Ocena ta ma na celu określenie najtańszych źródeł pochodzenia zasobów finansowych oraz najbardziej rentownych sposobów ich wykorzystania przez bank. Aby dokonać tej oceny, konieczne jest właściwe określenie i przyporządkowanie wszystkich kosztów i przychodów związanych z daną transakcją, zarówno odsetkowych, jak i pozaodsetkowych [3, s. 219].

Przy konstruowaniu wskaźników płynności dużą rolę odgrywają struktury ostatecznych terminów płatności aktywów i pasywów wykazywanych w bilansie oraz określenie niedopasowania w terminach płatności aktywów i pasywów w każdym z ustalonych przedziałów czasowych. Niedopasowanie (luka) powstaje przez odjęcie wymagalnych pasywów od wartości zapadających aktywów w ramach danego okresu. Wyróżnia się następujące wskaźniki płynności finansowej banku:

- wskaźnik płynności oparty na bieżącej nadwyżce lub deficycie, który jest relacją nadwyżki/deficytu do aktywów ogółem,
- wskaźnik udziału płynnych aktywów w ogólnej sumie aktywów badający zależność między aktywami płynnymi a aktywami ogółem,
- wskaźnik płynności bieżącej (II stopnia), który ustala się, odnosząc aktywa do 3 miesięcy zapadalności do pasywów do 3 miesięcy wymagalności oraz
- wskaźnik płynności szybkiej (I stopnia) badający relację między aktywami do 1 miesiąca zapadalności i pasywami do 1 miesiąca wymagalności.

Płynność może być ustalana w ujęciu albo statycznym, albo dynamicznym. Zdeterminowane to jest danymi, które mogą pochodzić w pierwszym przypadku z bilansu, w drugim zaś z rachunku przepływów pieniężnych. Nadwyżka bieżąca lub deficyt jest różnicą między aktywami płynnymi a zobowiązaniami bieżącymi.

Miarą bezpieczeństwa banku jest wypłacalność określana na podstawie współczynnika wypłacalności, który jest stosunkiem skorygowanej wartości kapitałów własnych banku i sumy składników aktywów i zobowiązań pozabilansowych przemnożonych przez określone wagi ich ryzyka [6, s. 188-189].

Podsumowując, przedstawione sprawozdania finansowe banku, roczne, kwartalne czy bieżące, stanowią podstawową bazę informacyjną controllingu. Dane zawarte w tej sprawozdawczości będą pomocne kadrze kierowniczej w podejmowaniu trafnych i wiarygodnych decyzji o charakterze operacyjnym i strategicznym. Dzięki nim możliwe będzie także przeanalizowanie zależności, jakie występują pomiędzy poszczególnymi procesami zachodzącymi w banku. Aby informacje te były w pełni przydatne, powinna je cechować aktualność, istotność. Powinny one być również dostarczane w możliwie krótkim okresie, pozwalającym na ich odpowiednie wykorzystanie w rozwiązywaniu ważnych dla banku problemów. Zmien-

ność warunków otoczenia, nasilająca się konkurencja ze strony innych banków powodują, że każdy bank musi podejmować wiele działań, które pozwolą mu na przetrwanie. Jednym z nich jest stosowanie optymalnego zarządzania, wspomagane przez controlling, które jest możliwe dzięki informacjom dostarczonym przez sprawozdawczość finansową tych podmiotów. Wnikliwa i szczegółowa analiza sprawozdań finansowych banku pozwoli nie tylko na ocenę jego dotychczasowej działalności, ale ułatwi podjęcie odpowiednich decyzji odnośnie do kierunków rozwoju konkretnego banku w przyszłości.

Literatura

- [1] Jankowska K., Baliński K., *Rachunkowość bankowa*, Difin, Warszawa 2004.
- [2] Jaworski W.L., Krzyżkiewicz Z., Kosiński B., *Banki – rynek, operacje, polityka*, Poltext, Warszawa 1997.
- [3] Kulińska-Sadłocha E., *Controlling w banku*, PWN, Warszawa 2003.
- [4] Marciniak S., *Controlling – filozofia, projektowanie*, Difin, Warszawa 2001.
- [5] Misińska D., Niewiadoma M., *Rachunkowość bankowa*, AE, Wrocław 2003.
- [6] Wielgórska-Leszczyńska J., *Rachunkowość w zarządzaniu bankiem, czyli system informacyjny rachunkowości w procesach decyzyjnych banków komercyjnych*, Centrum Szkoleniowo-Wydawnicze Kwantum Sp. z o.o., Warszawa 2000.

FINANCIAL REPORTING OF BANK AS INFORMATION BASE OF CONTROLLING

Summary

The article presents elements of financial reporting of a bank: balance sheet, profit and loss account, cash flows and other reports. The data obtained from these reports are the information base of controlling. Particularly indicators of financial analysis and their usefulness for controlling are discussed.